

De opvolger

Van Willemijn van Dijk verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Via Roma

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van de nieuwste
boeken van Ambo|Anthos uitgevers via www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Willemijn van Dijk

De opvolger

Tiberius en de triomf van
het Romeinse keizerrijk

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 3232 6

© 2017 Willemijn van Dijk

Omslagontwerp Bart van den Tooren

Omslagillustratie © Stanford University Libraries,

Mariette, Pierre Jean, 1694-1774

Foto auteur © Frank Ruiter

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Livia

Inhoud

Woord vooraf 11

Proloog 13

I

De langste adem 19

II

De opvolging 111

III

Uit de schaduw 121

IV

De val 177

V

De laatste adem 191

Epiloog 197

Nawoord 199

Dankwoord 207

Stamboom 210

Noten 213

Literatuur 215

I have done many impious things – no great ruler can do otherwise.

– Robert Graves, *I, Claudius*

Het moment waarop de macht wordt overgedragen is het ogenblik bij uitstek om te zien waaruit die macht bestaat.

– Olivier Hekster, *Romeinse keizers*

Woord vooraf

De geschiedenis van het Romeinse Rijk is in zekere zin een geschiedenis van de veelzijdige verschijningsvormen van macht. Tirannie maakte in het oudste Rome plaats voor de ‘vrije’ republiek, maar na pakweg een half millennium moest die republiek weer wijken voor een nieuwe, verkapte vorm van tirannie: het keizerrijk. Ook dit nieuwe systeem op basis van overerfbare alleenheerschappij – feitelijk een militaire dictatuur – liet van meet af aan scheuren zien. Scheuren die onvermijdelijk zouden leiden tot de val van de dynastie die Augustus als erfgenaam van Julius Caesar stichtte. Toch zou de nieuwe bestuursvorm de eerste keizerlijke familie van Rome overleven.

De geboorte van het Romeinse keizerrijk wordt in de geschiedenisboeken altijd geplaatst in 27 v.C., toen Augustus de eerste keizer van Rome werd. Dit boek gaat over die geboorte, maar vertelt een ander verhaal. Want pas op het moment dat de macht van de eerste op de tweede keizer werd overgedragen, in het jaar 14, triomfeerde het nieuwe bestuur voorgoed over het republikeinse systeem. Daarom is dit boek geschreven vanuit het perspectief van de man die, tegen ieders verwachting in, in dat jaar de opvolger werd: Tiberius.

Tiberius was een man die zichzelf zijn leven lang op militair vlak had weten te onderscheiden. Hij stond bekend als nors, arrogant en ingetogen, maar ook als veruit de beste legeraanvoerder van zijn tijd. Door een bizarre samenloop van omstandigheden bepaalde het lot dat hij op zijn vijfenvijftigste tot de troon geroepen werd. Tiberius was twee jaar na de moord op Caesar geboren, toen Rome nog een republiek was en zijn ouders politieke vluchtelingen die aan executie

probeerden te ontsnappen. Alles veranderde toen Livia, Tiberius' moeder, met de toekomstige keizer van Rome trouwde.

Het levensverhaal van de raadselachtige man Tiberius, *'one of the most tragic figures in all Roman history'*, is hier opgeschreven zoals het vanuit de oudheid, na een eeuwenlange overlevering, bewaard is gebleven. Meerdere historici uit het oude Rome hebben over hem en zijn tijd geschreven en er zijn talloze archeologische bronnen bewaard gebleven. Zoals altijd geldt dat de bronnen geen eenduidig verhaal vertellen en soms ronduit onbetrouwbaar zijn. Dit boek vertelt de versie van het verhaal die mij, op basis van mijn onderzoek naar Tiberius en het Rome van zijn tijd, het meest waarschijnlijk lijkt. Geschiedschrijving is een subjectieve bezigheid en af en toe heb ik, bedoeld of onbedoeld, bepaalde details vrij ingevuld.

Verhalend schrijven over het verleden betekent keuzes maken – waar nodig heb ik dat op mijn eigen manier gedaan. Ik heb er omwille van het verhaal bovendien voor gekozen om de personages enkel bij hun bekendste naam te noemen, zonder rekening te houden met het precieze moment in de geschiedenis waarop ze deze naam toebedeeld kregen. Augustus heb ik bijvoorbeeld steeds Augustus genoemd, ook al kreeg hij die titel pas in 27 v.C. en gebruikte hij voor die tijd zijn eigen naam Gaius Octavius of zijn adoptienaam Gaius Julius Caesar. Wat ik bij het schrijven van dit boek steeds voorop heb gesteld, is de hoop dat het lezers meeneemt naar een andere tijd en een andere plaats: naar het Rome van Tiberius.

Proloog

'k vrees
dat, sinds de keizer zich de dupe weet,
hij zich verongelijkt alom gaat wreken,
zoals eens Ajax deed...²

– Juvenalis

In de herfst van het jaar 31 werd Rome geteisterd door een terreur die Suetonius later als ‘barbaars’ zou omschrijven. De stad was verworpen tot een grimmig oord, verstoken van iedere vorm van mededogen. Er ging bijna geen dag voorbij of er werden mensen gedood. Mannen, vrouwen, kinderen. Leden van alle rangen en standen. Soms wel twintig op een dag. Op die dagen kleurde de Tiber rood van het vergoten bloed en stonk het in de stad naar rottende lichaamsdelen. De lijken van veroordeelden – of wat er dan ook van hen over was – eindigden uiteindelijk allemaal in de rivier.

Het publieke podium van die barbaarse toestanden, het toneel waarop de terreur in al haar gruwelijkheid aan de inwoners van Rome getoond werd, was een trappartij midden in het centrum. De Gemonische trap daalde vanaf het hoogste punt van Romes meest sacrale heuvel, de arx van het Capitool, af naar de donkerste plek van de stad, de Mamertijnse gevangenis aan de rand van het Forum Romanum. In die gevreesde kerkers wachtte het uitschot van Rome, na veroordeling, in beklemmende duisternis op de beul. Meestal werden ze gewurgd, om daarna op de trap te worden gesmeten. Romeinen hadden

het onderling niet voor niets over de ‘trap der zuchten’, naar het laatste gejammer en gekreun van de arme zielen die nog in leven waren wanneer ze op de treden eindigden. De lichamen bleven er soms dagen liggen en waren overgeleverd aan de razernij van het volk, dat de stoffelijke overschotten volgens Romeinse geschiedschrijvers niet zelden gretig in stukken scheurde. Het was een afschuwelijk einde, dat je maar beter dood kon ondergaan. Voor veroordeelde misdadigers die wilden ontsnappen aan dit lot, was er eigenlijk maar één uitweg.

Net als vele andere prominenten werd Publius Vitellius, voorheen een gerespecteerd legeraanvoerder, in deze donkere herfstdagen van verraad beschuldigd. Vitellius was een van de mannen die probeerden de eer aan zichzelf te houden en aan een schaamtevol einde in de Tiber te ontkomen. Toen hij in staat van beschuldiging werd gesteld, vroeg hij nog net op tijd om een pennenslijper. Hij wenste nog wat op te schrijven. Zo goed en kwaad als het ging sneed hij er zijn polsen mee door. Anderen zouden het voorbeeld van Vitellius, dat in deze omstandigheden als het nobele alternatief gold, volgen. Zelfmoord werd een strategie voor iedere wanhopige ziel die in de ogen van de keizer verdacht was. Een strategie die wel met de nodige zorgvuldigheid moest worden uitgevoerd. Als de autoriteiten erachter kwamen, haastte de beul zich naar je huis en lapte je desnoods op, om je vervolgens, stuiptrekkend, alsnog in de gevangenis te gooien.

Vóór 18 oktober van het jaar 31, de fatale dag waarop alles veranderde, waren degenen die nu ten prooi zouden vallen aan de vervolgingswaan van de keizer nog prominente figuren geweest – de voornaamste mannen en vrouwen van de stad. Het waren allemaal vrienden, familieleden of vertrouwelingen van Lucius Aelius Seianus, de tweede man van Rome, de prefect van de Praetoriaanse Garde die officieel samen met de keizer regeerde, maar feitelijk alle touwtjes in handen had. Seianus had mogen proeven van de smaak van grenzeloze macht en van de verslavende verheerlijking door het volk. De werkelijke keizer, Tiberius, was drieënzeventig en had niet lang meer te leven. Seianus zou hem vrijwel zeker binnenkort hebben opgevolgd.

Maar op die 18de oktober, toen de senaat bij het kriecken van de dag vergaderde op de Palatijn, keerde het lot zich plotseling tegen Seianus. Hij was de vergaderzaal binnengegaan als de machtigste man van Rome, en kwam er even later uit als de grootste verrader die de stad ooit had gekend. Macht, aanzien en de gunst van het volk, zo ondervond Seianus, waren verraderlijk onvoorspelbaar en, uiteindelijk, schijnvertoningen.

Die oktoberochtend verloor Seianus zijn positie als tweede man van Rome – van de wereld – en later op de avond zijn leven. In het holst van de nacht en zelfs nog de dagen erna vierde het volk een macaber feest rondom Seianus' dode lichaam. Het waren dezelfde mensen die hem, toen het lot hem kort daarvoor nog zo gunstig gezind leek, hadden toegejuicht.

Langzaam ging de herfst over in de winter, en er trok een steeds zwartere sluier over Rome. Het werd iedereen duidelijk dat de executie van Seianus slechts het begin was geweest. Zo bejaard als hij was, had Tiberius zich niet alleen plotseling tegen zijn vertrouweling en rechterhand gekeerd. Hij had een schijnbaar onstilbare wraakzucht in zichzelf ontketend. De volgenden die aan de beurt waren om die honger te stillen, waren de naaste familieleden van Seianus.

In november klopten de agenten van Tiberius aan bij Strabo. Als oudste zoon van Seianus was hij de eerste die ervan werd verdacht de dood van zijn vader te willen wreken. Met genadeloze efficiëntie werd hij opgespoord en geëxecuteerd. Tegengeluid klonk er niet. Strabo zou wel hebben gekregen wat hij verdiende. Het lot had zich nu eenmaal tegen hem en zijn familie gekeerd, en de voorkeur van de massa volgde gewillig de grillen van het lot. Maar de wil om gretig en bloeddorstig te schreeuwen en dansen van vreugde rond het lijk van de jongen, zoals ze bij dat van Seianus hadden gedaan, ontbrak bij de meesten.

De sfeer sloeg om. Het donkerste uur van de vendetta brak aan toen Strabo's broertje en zusje aan de beurt waren.

Junilla was net een tiener, haar broertje Capito Aelianus iets ouder. Anders dan zijn zusje was Aelianus oud genoeg om te begrijpen wat hen te wachten stond, toen ze meegesleept werden naar die don-

kere kerkers aan de voet van de Capitolijnse heuvel. Het was een zware last voor zo'n kleine jongen, om de hele weg de onvermoeibare vragen van Junilla aan te horen. *Wat was er aan de hand? Wat hadden ze fout gedaan?* Aelianus kon alleen maar zwijgen. Junilla's vragende toon sloeg om in paniek. *Ze konden toch beloven voortaan braaf te zijn? Ze mochten haar straffen met een pak slaag!*

De beul, die zijn instructies van de keizer zelf had doorgekregen, had begrijpend geknikt toen hij hoorde dat het nu eenmaal tegen de Romeinse gebruiken in ging om een maagd ter dood te brengen. Hij zou over enkele ogenblikken de van angst bevende kinderen in de donkere kelder van Rome wurgen. Maar eerst moest hij de jonge Junilla verkrachten.

Waar nog maar zo kortgeleden hun vader en grote broer waren geëindigd, werden ook Junilla en Aelianus na hun executie gedumpte. Hun lichamen werden de kerkers uitgesleept en op de trap der zuchten gesmeten. Het volk keek toe, maar zweeg. De man met de haak hoefde deze keer geen dagen te wachten tot ze waren uitgeraasd. Hij trok de kinderlijken van de treden en sleepte ze naar de Tiber. Al eeuwen was de rivier de afvoerput van Rome. Via dezelfde Tiber die de stichters van Rome in een mandje had gedragen, verliet het uitschot van de stad geruisloos het toneel. Zo verging het alle veroordeelde misdadigers in die glorieuze hoofdstad van de wereld. Maar wat de misdaad van deze kinderen precies was geweest, was voor iedereen onduidelijk.

De menigte moet zwijgzaam hebben toegekeken toen de lichamen verdwenen in de rivier. In die anonieme massa was er één die niet naar het water starde. Onder de toeschouwers bevond zich een schijnbaar onopvallende vrouw, die haar blik afgewend hield en in het niets leek te staren. Het was de ongelukkige moeder van Strabo, Aelianus en Junilla. Apicata was haar naam, en eens was ze getrouwd geweest met Seianus, zonder te weten welk noodlot ze met dat huwelijk over zich af had geroepen. Even geleden had ze haar oudste zoon verloren, nu moest ze er getuige van zijn hoe de twee dode lichamen van haar onschuldige jongste kinderen oneerbiedig op straat en in de rivier werden gesmeten. Zelf stond ze voorlopig niet op de dodenlijst; het huwelijk met Seianus was al lang geleden op een scheiding uitgelo-

pen. Haar kinderen waren een gruwelijke en publieke dood gestorven, maar zij mocht blijven leven. Het was moeilijk uit te maken wiens lot betreuenswaardiger was. Hoe dan ook nam Apicata het heft in eigen handen.

Voordat ze zichzelf van het leven beroofde, nam Apicata nog de tijd om zich terug te trekken in haar woning en een brief te schrijven. In die brief deed ze zakelijk en zorgvuldig verslag van een gebeurtenis uit het verre verleden. Eindelijk onthulde ze het geheim dat ze al bijna een decennium met zich meedroeg. De brief was gericht aan keizer Tiberius. Pas toen ze zeker wist dat de bode veilig met het verzegelde document was vertrokken, sloeg ze de hand aan zichzelf.

Het werd lente en het werd weer zomer, en de terreur van Tiberius hield stand. Rome kon het aantal doden niet meer bijhouden.

De keizer gaf zijn tamme slang nog wat te eten, zo uit zijn hand. Het beest kreeg meer eten dan goed voor hem was, maar Tiberius hield nu eenmaal van zijn huisdier. Hij was er bijna net zo gek op als op zijn zelf geteelde komkommers. Tiberius was misschien een eenzame oude man geworden, maar hij koesterde zijn hobby's en vermaakte zich prima.

De kreten van angst en afschuw op straat bereikten hem in zijn paleis niet. Tiberius was zelf niet eens in Rome. De hoofdstad van zijn imperium, het immense rijk dat onder zijn persoonlijke gezag viel, had hij al in geen acht jaar meer gezien. Zo'n honderd kilometer ten zuiden van Rome, op het eiland Capri, genoot Tiberius van zijn pensioen in een sprookjesachtige villa die hij op een hoge rots had laten bouwen. Regeren deed hij alleen nog wanneer het echt nodig was, via brieven met specifieke opdrachten aan de senaat.

De terreur die Tiberius op 18 oktober 31 weloverwogen liet losbarsten in Rome, werd op afstand aangestuurd, vanaf een van de meest paradijselijke plekken op aarde. De executies, ook die van Junilla en Aelianus, waren in de ogen van de keizer noodzakelijk geweest om zijn eigen veiligheid en die van het rijk te waarborgen, net als de talloze veroordelingen die daarna volgden. Met de keizer ver weg van het regeringscentrum was het voor velen gissen naar zijn wensen. Ieder-

een wilde voorkomen in ongenade te vallen, maar niemand wist echt zeker of hij veilig was. De angst regeerde in Rome.

In de winter van datzelfde jaar kwam er een onbekende bode uit Rome aan op Capri. Hij droeg een brief bij zich voor de keizer. Tiberius ontving de brief en herkende het spook uit zijn verleden. De afzender was een vrouw wier bestaan hij al bijna weer vergeten was, wier naam hem in gedachten terugbracht bij een tijd die hij diep had weggestopt. De brief was van Apicata.

I

DE LANGSTE ADEM

Wanneer ik hoor of lees dat je door je niet-aflatende inspanningen verzwakt bent, vaart er een huivering door mijn lichaam en smeed ik je om jezelf te ontzien, want als je moeder en ik moeten horen dat je ziek bent, is dat ons einde en komt de hele positie van het Romeinse rijk in gevaar.³

– Augustus, brief aan Tiberius